

# יסודות השבת

## שיעור שביעי

### פניה של השבת בפרשיות השונות

#### מקורות

א. בראשית ב, א-ג

ב. שמות כ, ח-יא

ג. שמות כג, יב

ד. דברים ה, יב-טו

בשיעורינו במהלך חודש אלול עיינו בפרשיות השונות העוסקות בשבת. בשיעור זה, החותם את החטיבה, נסכם את עיקרי הדברים ונבחן את המסקנות שהעלנו בלימודנו.

בפרשת בראשית ובפרשת יתרו מוצגת השבת כיום בו נח ה' ואותו קידש לאחר בריאת העולם. שיעורינו סבבו סביב שאלה מרכזית אחת: האם מלבד אפיון זה של השבת מופיעים בתורה היבטים נוספים של השבת? האם השבת היא רק יום קדוש, "זכרון למעשה בראשית", או שהיא בעלת היבטים נוספים ופנים שונות?

במהלך השיעורים עיינו בשתי פרשיות בהן לא מוזכרת מנוחת ה' ביום השביעי – בפרשת ואתחנן ובפרשת משפטים.

בעשר הדברות שבפרשת ואתחנן מושמט הנימוק של מנוחת ה' ביום השביעי, ותחתיו התורה קושרת בין השבת לבין היציאה ממצרים:

שמור את יום השבת לקדשו, כאשר צוך ה' אלהיך. ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך. ויום השביעי שבת לה' אלהיך, לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך ושורך וחמרך וכל בהמתך וגרך אשר בשעריך למען ינוח עבדך ואמתך כמוך. וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויצאך ה' אלהיך משם ביד חזקה ובזרע נטויה, על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת. [דברים ה, יב-טו]

גם בפרשת משפטים אין זכר למנוחת ה' ביום השביעי, ובציווי זה השבת כלל לא מוצגת כיום קדוש. בפרשייה זו התורה מציגה את השבת כיום מנוחת העבדים והבהמות:

ששת ימים תעשה מעשיך וביום השביעי תשבת, למען ינוח שורך וחמרך וינפש בן אמתך והגר. [שמות כג, יב]

במהלך השיעורים בחנו האם פרשיות אלו מציגות פנים אחרות של השבת, או שהן מהוות המשך לציווי על השבת שבפרשת יתרו ומפרטות דינים שונים הנובעים ממנו.

הרמב"ן, בפירושו לשתי פרשיות אלו, נוקט בדרך השנייה. לדבריו, לשבת יש מגמה אחת ויחידה: "זכרון למעשה בראשית", והפרשיות השונות אינן מציגות פנים נוספות של השבת אלא הן ממשיכות מגמה זו ומלמדות על דינים שונים הנובעים ממנה. על פי הרמב"ן, הציווי על השבת בפרשת ואתחנן אינו מוסיף טעם חדש למצות השבת; השבת היא "זכרון למעשה בראשית" בלבד, וזכירת יציאת מצרים היא חלק מהנימוק הקושר את השבת באמונה בבריאה ובהשגחה: עדות השבת על האמונה בה' מחוזקת על ידי זכירת יציאת מצרים המוכיחה את מציאות ה' ואת השגחתו. כמו כן, לדברי הרמב"ן הציווי על השבת בפרשת משפטים אינו מוסיף טעם חדש למצות השבת; ציווי זה רק בא ללמד כי שביתת האדם ממלאכה מחייבת גם את השבת בהמותיו ועבדיו.

לעומת שיטה זו, הרמב"ם במורה הנבוכים לומד מהציווי על השבת בפרשת ואתחנן שלשבת יש שתי מגמות שונות: "זכרון למעשה בראשית" ו"זכר ליציאת מצרים", ביסוס האמונה בחידוש העולם והודאה לה' על שהוציאנו משעבוד מצרים. בשיטה זו נוקט גם הספורנו, המבאר גם את הציווי בפרשת משפטים באופן זה: השבת היא "זכר ליציאת מצרים", ובשל כך חובה להשבית בה את הבהמות והעבדים.

מדברי רבי אברהם אבן עזרא עולה שיטה שלישית, על פיה בפרשת משפטים ובפרשת ואתחנן השבת מוצגת כבעלת מגמה חברתית: יצירת יום של שוויון בין המעמדות החברתיים – ואף בין בני האדם לבין בעלי החיים – על ידי קביעת יום מנוחה המשותף לכולם באופן שווה.

כפי שראינו במהלך השיעורים, למחלוקות אלו יש שתי השלכות הלכתיות מרכזיות:

- א. **טעם חובת הזכרת יציאת מצרים בקידוש היום:** האם חובה זו נובעת מכך שהשבת ביסודה היא "זכר ליציאת מצרים", או שיש להבין חובה זו בדרכים אחרות.<sup>1</sup>
- ב. **דין שביתת בהמות:** האם זהו חלק מחובת שביתת האדם, או שיש מגמה מצד עצמה שהבהמה תשבות בשבת?<sup>2</sup>

אמנם, מעבר להשלכות אלו, ישנו הבדל עקרוני בין השיטות השונות בהבנת היחס בין 'קדושת השבת' לבין 'מנוחת השבת'. לשיטת הרמב"ן, השבת היא יום של קדושה הנובעת מכך שה' ברח קידש את השבת. על פי זה, מנוחת השבת אינה תכלית מצד עצמה, אלא היא נובעת מקדושת היום.

הבנה זו מפורשת בדברי הרמב"ן:

וטעם לקדשו – שיהא זכרוננו בו להיות קדוש בעינינו, כמו שאמר 'וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכוּבד'. והטעם, שתהא השביתה בעינינו בעבור שהוא יום קדוש, להפנות בו מעסקי המחשבות והבלי הזמנים, ולתת בו עונג לנפשינו בדרכי ה', וללכת אל החכמים ואל הנביאים לשמוע דברי ה', כמו שנאמר 'מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת', שהיה דרכם כן, וכך אמרו רז"ל: 'מכלל דבחדש ושבית בעי למיזל'. וזה טעם שביתת הבהמה, שלא תהא בלבנו מחשבה עליה. [רמב"ן שמות כ, ח]

מבואר בדברי הרמב"ן שמנוחת השבת נובעת מקדושת היום: על האדם לנוח, לשבות מכל ענייני העולם ולהתעסק בדברים שבקדושה.

לעומת זאת, לפי שיטת הרמב"ם, הספורנו והאבן עזרא, לשבת יש אופי כפול: היא גם יום של קדושה, הנובעת מכך שה' קידש וברך את השבת בבריאת העולם, וגם יום של מנוחה. על פי זה, מנוחת השבת מהווה תכלית מצד עצמה – לשם הודאה על הוצאתנו ממצרים או לשם יצירת שוויון חברתי – גם ללא קשר ישיר לקדושת היום.<sup>3</sup>

<sup>1</sup> עסקנו בכך בהרחבה בשיעור השני.

<sup>2</sup> עסקנו בכך בהרחבה בשיעור הרביעי.

<sup>3</sup> הבנת היחס בין מנוחת היום לקדושת היום משליכה על הבנת מצות עונג שבת, ויש לכך השלכות הלכתיות שונות, ואכמ"ל.

כפי שראינו בסוף השיעור הקודם, מהותה של השבת משפיעה על הבנת היחס בין שבת ליום טוב. לפי דרכו של הרמב"ן, בעניין זה אין הבדל עקרוני ביניהם: כשם שהשבת הוא יום של קדושה, כך הימים הטובים הם "מקראי קודש". לעומת זאת, לפי דרכם של הרמב"ם, הספורנו והאבן עזרא, מסתבר שרק ההיבט של הקדושה משותף לשבתות ולימים טובים, אך ההיבט של המנוחה הוא ייחודי לשבת: השבת בלבד ניתנה למנוחה, ובימים טובים מגמת המנוחה אינה קיימת<sup>4</sup>.

בעזרת ה' בזמן חורף נתחיל לעסוק באופן מעמיק בטיבה ובמהותה של קדושת השבת.

להערות ולתגובות: שלמה ליפשיץ

lshlomo26@gmail.com

---

<sup>4</sup> הבחנה זו בין שבת ליום טוב יכולה לבאר את טעם השיטה שדין שביתת בהמה נוהג בשבת בלבד.